

Proloog

Ergens tussen Fairview en Clifton

*'They called it paradise, I don't know why
You call some place paradise, kiss it goodbye'*

The Eagles, 'The Last Resort'

Het liedje van de jarenzeventigband The Eagles spookt door mijn hoofd, terwijl ik over een vierbaans doorgaande weg fiets tussen de steden Fairfield en Clifton in de Amerikaanse staat New Jersey. Om mij heen spoeden mensen zich in middenklassenauto's van en naar werk, kinderopvang en supermarkt.

Niet dat mijn exacte locatie iets uitmaakt qua uitzicht en sfeer; ik had ook tussen New Milford en Maywood kunnen peddelen. Of van Plainfield naar Westfield. In deze mateloze anonimiteit van voorsteden van New York gaat de ene agglomeratie naadloos over in de andere. Alles lijkt ook op elkaar.

De huizen in dit deel van New Jersey zijn niet lelijk en ook niet mooi, wel allemaal eender: houtlook gevel, Amerikaanse vlag en betegelde tuin met parkeerruimte voor twee auto's. Altijd wordt het zicht op de huizen verstoord door dikke verzamelingen kabels voor stroom, televisie en telefoon, gespannen tussen houten palen. Op die verticale prikborden brengen mensen met nietpistolen

mededelingen over verloren katten en plaatselijke vlooiemarkten aan.

Het is moeilijk voor te stellen, maar ik ben in dit playmobillandschap op zoek naar sporen van de Nederlandse taal. Fairfield heette bijvoorbeeld ooit Gansegat; Clifton was het privébezit van een landmeter uit Utrecht.

Daar is niets meer van te zien. Het is een schering en inslag van wegen en snelwegen. Met rond opritten en kruispunten een monocultuur van vooral beige semihoogbouw; appartementen die lijken op kantoren en kantoren die lijken op pakhuizen. Zelfs het gazon komt hier uit de fabriek, grote bedrijfsparken omringen zich met een soort veel te perfect IKEA-gras met allemaal exact even lange sprietjes. Je koopt het zo te zien per strekkende meter en het spul is waarschijnlijk na één seizoen dood. Het lijkt alleen groen.

Zo was het niet altijd. New Jersey is de *Garden State*, zo staat ironisch genoeg te lezen op de nummerborden van de vele auto's die me inhalen. Het is een bijnaam die dateert uit 1876, toen grote delen van dit gebied nog uit natuur en boerenland bestonden en de bevolkingsdruk laag was. Waar ik nu fiets, lag een agrarisch paradijs vol heuvels, valleien, velden, boerderijen en klein geluk. *Punkin dusters* heetten de mensen hier: zij die zo trots waren op hun pompoenen dat ze die met een doekje ontdeden van vuil.

Dichter William Carlos Williams beschrijft in 1946 de razendsnel verdwijnende Hof van Eden van zijn jeugd, exact deze streek waar ik nu fiets. 'In de heuvels, waar de bruine forel glibbert tussen de stenen net onder het wateroppervlak [...] waar bosbomen, de muskaatpompoen en de iep, de witte eik, de kastanje en de beuk, de berken, de tupelo, de amberboom, de wilde kers en de hackleberry [...] fluwelen velden omringen.'

Aan die velden woonden vaak hechte families. Waar ik nu fiets

voor een belangrijk deel van Nederlandse oorsprong; vroom en tevreden op een ingetogen manier. Het waren nazaten van de allereerste Europese kolonisten. Ze bewerkten de rijke grond, streelden hun pompoenen en hadden geen grote aspiraties, behalve dat alles vooral bleef zoals het was.

Sommige mensen in deze regio spraken in de kindertijd van Williams zelfs nog een Amerikaanse versie van het Nederlands, dat door de eeuwen heen van generatie op generatie was doorgegeven.

De Tawl, zo noemden ze hun taal, want de uitspraak van het Nederlands ging in de Nieuwe Wereld op de pijnbank. Het woord 'Tawl' zelf heeft een typisch Neder-Amerikaanse uitspraak, de breedmondige *a* van het Nederlandse woord 'taal' evolueert op Amerikaanse bodem in een veel rondere tweeklank.

Ze hadden weinig contact met de Engelstaligen die slechts een paar kilometer verderop in Manhattan van porseleinen borden aten. Waarom zouden ze ook?

Noem een plek het paradijs en je kunt dag zeggen met je handje. De Eagles wisten het al.

De forellen, wilde kersen en hackleberry's van Williams zijn verdwenen. Pompoenen liggen alleen nog bij de groenteboer. In dit overloopbekken van de grote stad is verscheidenheid vooral te vinden in het aantal smaken ijs dat je bij je fastfoodboer kunt krijgen – pindakaas en jam, werkelijk? – en zeker niet in de berm.

Het arcadische New Jersey was vanaf het begin gedoemd, zo dicht bij de miljoenenstad New York. Eind negentiende eeuw ontdekten de stadsbewoners het groenere gras aan de andere kant van de Hudson en begonnen dat te vertrappen.

Tussen 1890 en 1895 steeg de bevolking van Bergen County, het deel van New Jersey dat recht tegenover Manhattan ligt, met maar

liefst 38,5 procent. Veelal gingen de nieuwe bewoners via pas aangelegde spoorlijnen, bruggen en pontveren forenzen naar de bedrijvigheid in de stad.

Het was nog maar het begin.

De volkstelling van 1900 was de laatste waarin de bevolking van Bergen – volgens sommigen genoemd naar het stadje in Noord-Holland – in meerderheid aangaf boer te zijn; daarna werd slapen de belangrijkste economische activiteit van de gemeente. Het hele aanzien van de staat veranderde in razend tempo: van bouwland naar excessieve bebouwing.

De forenzen exporteerden de stad naar het platteland. ‘Deze nieuwkomers willen alles modern hebben, en voor zover de omgeving het toelaat, creëren ze in hun huizen in de voorsteden het comfort en gemak dat essentieel is voor stadswoningen,’ klaagde een regionale krant in 1893 over de verstedelijking en het ruimtebeslag van de nieuwe bewoners. De ecologie holde achteruit, bossen verdwenen richting de zagerij.

Al dat ompspitten en exploiteren van deze rijke gronden leidde tot het uitsterven van de Tawl.

Dit is het verhaal van die opmerkelijk oude en taaie variant van het Nederlands.

Het is zowel geschiedenis als een waarschuwing voor het moderne Nederlands, dat ook steeds meer onder druk staat van het Engels.

Nep-Amsterdam

New York City

Pop. 8,8 miljoen

*‘In a New York minute
Everything can change’*

Don Henley, ‘New York Minute’

New York is de meest iconische stad ter wereld. Zelfs als je er nooit bent geweest, herken je het onmiddellijk. De stad heeft meer karakteristieke elementen dan welke metropool dan ook. De koperen vrouw met fakkel, de houten brug, de klimpaal van King Kong, ze behoren tot de canon van de wereldarchitectuur. En dan is er nog het totaalshot: die skyline zo weergaloos dat er auteursrecht op zou moeten zitten.

Wandelend door het oudste deel van de stad, het zuidpuntje van het eiland Manhattan, kijk ik toch naar ordinaire imitatie. En niet eens heel erg goede. Rond de kruising van Stone en William Street, niet ver van het wereldberoemde beursgebouw aan Wall Street, staan een paar huizen die heel hard proberen om Amsterdams te zijn, maar de plank volledig misslaan.

Alles klopt op het eerste gezicht, de bakstenen panden hebben klokgevels en de ramen zijn omzoomd door witte sluit- en aanzetstenen. Alleen hebben ze de verkeerde schaal, niet de juiste verhou-

dingen en vooral een bombastische uitstraling die in niets aan de grachten doet denken. Eerder aan een slecht Hollywood-decor. Het enige wat aan de Nederlandse hoofdstad herinnert, is dat er veel vrijgezellenfeesten door de straatjes lallen en dat niemand Nederlands spreekt.

New Yorkers en toeristen zijn dol op de karakteristieke panden, er zitten stampvolle kroegen en restaurants in. Iers, Chinees, Italiaans; alle grote horecanaties zijn vertegenwoordigd. Toch is er geen Hollandse hap te krijgen. In eetcafé The Underdog, gevestigd in een pandje met een kokette trapgevel uit 1903, vraag ik of ze in dit imitatie-Amsterdam ook een kroket of uit-smijter serveren. De bediening kijkt me aan of ik gek ben. Waarom zouden ze dat op de kaart moeten hebben?

Ook daarmee lijkt New York op Amsterdam, waar de internationale bediening in de horeca vaak geen idee heeft wat een *oetsmieter* precies is.

Ik ga op zoek naar sporen van de Nederlandse taal aan de Amerikaanse oostkust en dit stukje Amsterdam in New York leek me een goede plek om te beginnen. De panden rond deze kruising zijn gebouwd op het toppunt van de *Holland Manie*, het moment eind negentiende eeuw dat veel New Yorkers verheugd hun Nederlandse wortels herontdekten. Er kwamen monumenten voor de aartsvaders uit de polder en her en der bouwden Amerikanen huizen zoals ze dachten dat die er in Nederland uitzagen.

New York was op dat moment de grootste stad ter wereld en met sentimentele bouwwerken als deze herdachten ze hun bescheiden begin, toen deze verzameling straatjes nog Nieuw-Amsterdam heette en er langs de kade molens stonden. En mensen hier nog Nederlands spraken. Op een heel enkel plekje in New

York kom je die taal nog altijd tegen. Een van die locaties is een paar minuten wandelen.

Battery Park op het puntje van Manhattan bevat gedenktekens voor een hele waslijst aan conflicten. De bekende, zoals Korea en de Tweede Wereldoorlog; sommige nog maar half in het collectieve bewustzijn: dappere Kustwachters, de strijd om Manilla in 1898. Opdat we niet vergeten. Het is druk op deze mooie zondag. Alleen hebben de meeste mensen weinig oog voor de oorlogsmonumenten, ze komen voor de pont naar het Vrijheidsbeeld, die hier ook afvaart.

Vlak bij een van de ingangen van het park staat een monument waar helemaal niemand voor halt houdt, behalve ik dan. Dat gebrek aan belangstelling komt misschien omdat de tekst in het Nederlands is. Het gevaarte uit notenkleurig travertin dateert uit de jaren twintig van de vorige eeuw. In het dikke art-decolettertype dat toen modieus was, herdenkt de steen de koop van het eiland Manhattan van de Lenape-indianen door de Nederlanders.

‘Welke de grondslag werd van de Stad New-York,’ zoals de tekst stijfjes vermeldt.

Ergens aan dit stukje kust kwam in 1609 namelijk een ontdekkingsreiziger aan land die alles om mij heen in gang zette. Henry Hudson was Engels, maar kwam hier aan land in dienst van de Nederlanders. Hij trof in deze rivierdelta mensen gekleed in huiden. Ze gaven hem een groene plant die je moest kauwen en een gewas bestaande uit gele korreltjes. Tabak en mais, zoals we nu weten. Ze noemden deze omgeving Manaháhtaan, ‘plek waar je hout voor bogen haalt’.

Het was aanvankelijk helemaal niet Hudsons bedoeling gebieden te ontdekken, hij wilde een nieuwe route naar Azië vinden. Het was inmiddels bekend dat de aarde rond was, dus zou je via

het westen misschien veel sneller in het oosten kunnen aankomen. Het land dat een dergelijke achterdeur naar de specerijen van Azië zou vinden, was spekkoper.

Die snelle route vonden de Nederlanders niet, maar toen Hudson de rivier op voer die later zijn naam zou dragen, ontdekte hij iets wat misschien wel veel mooier en lucratiever was: een vruchtbaar en zeer uitgestrekt shangri-la van bos, veld en water. Een land dat krioelde van de bevers; dieren met een vacht zo weelderig dat er warme jassen en hoeden van te maken waren. In het Europa van de kleine ijstijd waren die zeer behaaglijke pelzen goud waard, ook al stonken ze enorm.

Na Hudson volgden andere schepen uit Nederland. Er kwamen permanente handelsposten rond de Hudson-rivier. Beverwijk in het noorden en Nieuw-Amsterdam, hier op de plek waar ik sta. De aardige mensen die Hudson had ontmoet, moesten met hun tabak en kolven ergens anders heen. De lap grond tussen die twee nederzettingen ging *Nieuw-Nederland* heten. Pardoes was het kleine landje aan de Noordzee een kolonie rijker.

Nieuw-Nederland liep dus vanaf Manaháhtaan naar het noorden. Tot waar? Dat is nattevingerwerk. Zeker is alleen dat ergens daarboven Nieuw-Frankrijk begint, het bruggenhoofd van Parijs in de Nieuwe Wereld en de oerversie van het huidige Quebec in Canada. Ergens ten oosten van de Connecticut-rivier lag – en ligt – New England, geclaimd namens James de Eerste. En over de heuvels die je vanuit Nieuw-Amsterdam aan de andere kant van de rivier in het westen ziet? Niemand die het precies wist.

Kortom, de Europese machten sneden hebbertig flinke stukken uit de taart die Amerika heet, zonder te beseffen dat de koek nog lang niet op was. En ook zonder te twijfelen of het land wel van hen was.

De Nederlanders dachten het netjes te hebben gedaan, ze kóch-

ten het puntje van Manhattan. De zijkant van het monument toont een reliëf van een man in typische Nederlandse dracht uit de zeventiende eeuw. Hij geeft een indiaan – verentooi, ontbloot bovenlijf, vierkante kaak – een kralenketting. De versteende gezichtsuitdrukking van beide mannen moet aantonen dat ze erg tevreden waren met deze transactie. Wat betreft de Nederlander is dat goed voor te stellen, een flinke lap grond op een A-locatie in ruil voor wat spiegeltjes en kralen, Donald Trump had een zakenpartner bij een vastgoeddeal geen betere poot uit kunnen draaien.

Alleen is het ronkende verhaal over de verkoop van Manhattan voor slechts een paar tientjes aan prullaria in de afgelopen eeuw ontkracht. De Nederlanders betaalden met ijzeren spullen die de indianen zelf niet konden maken, zoals scharen, ketels en bijlen. Die waren bijzonder waardevol voor ze.

Bovendien kenden de Lenape op dat moment helemaal geen grondbezit, de aarde was van niemand. Land kon je net zomin verkopen als een zonsondergang of de stroming van de rivier, dachten ze, tot het moment dat ze Europeanen tegenkwamen met andere ideeën over eigendom en fortuin. De indiaan op het monument kreeg dus betaald in kostbare handelswaar voor iets wat eigenlijk niet van hem was. Vandaar zijn vergenoegde oogopslag, hij was de eerste New Yorker die een nietsvermoedende toerist had beetgenomen.

Rond de plek waar ik sta, komen ze aan land, de kolonisten die het nieuwste stukje Nederland gaan bevolken. Ruw volk, dat vaak dronken en vechtend door de straten rolt. Rijkere Nederlanders vinden de nieuwe kolonie veel te gevaarlijk, vooral avonturiers maken de oversteek.

Ondanks de liederlijke staat van veel Nieuw-Amsterdammers ontstaat langzamerhand een stratenpatroon. Stone en William Street, waar ik net liep, waren toen net aangelegd en heetten Brou-

wers- en Willemstraat. De huizen aan de modderige wegen krijgen trap-, hals- en klokgevels, net als in het oude Amsterdam.

De kolonisten namen hun taal mee. De lingua franca in de straten van Nieuw-Amsterdam was vanaf het begin Nederlands.

In Europa woedde net de Dertigjarige Oorlog, waardoor allerlei vluchtelingenstromen richting de Nieuwe Wereld op gang kwamen. Zo arriveerden ook Frans-, Deens-, Pools- en Duitstaligen in wat langzamerhand een stadje begon te worden. Slaafge- maakten uit Afrika en Brazilië deden het zware werk in de stad. Als ze in Nieuw-Amsterdam bleven, moesten al deze mensen de taal van het oude Mokum leren. Het was het communicatiemid- del van de koloniale meesters en daarmee automatisch de code van de commercie en het recht.

En de taal die je op straat nodig had. Hugenoten op zoek naar een nieuw thuisland, slaven uit Angola, indianen met bevervellen in de aanbidding, ze zullen het waarschijnlijk niet vloeiend heb- ben gesproken, maar niemand kon om het Nederlands heen. Mensen verloren hun eigen taal en in veel gevallen zelfs hun iden- titeit, vaak onvrijwillig. De vrijgemaakte slaaf Juan werd Jan, de indiaan Kegnhekapowell ging door het leven als Jochem.

Zelfs de grote vijanden van de Nederlanders, de Engelsen, kre- gen te maken met de Nederlandse taal.

Hier, op het zuidelijkste punt van Manhattan, zagen de Nieuw- Amsterdammers ze aankomen. Waar ik nu in de verte het Vrij- heidsbeeld zie, konden zij in 1664 vier Engelse schepen ontwaren, de zwarte kanonnen aan dek gericht op hun kwetsbare huizen en bedrijven.

Nederland en Engeland waren in de zeventiende eeuw de alfa- mannetjes onder de Europese maritieme mogendheden. Musea han-

gen vol met hun in olieverboden gevangen kruitdampen. Naarmate de eeuw vorderde, verloren de Nederlanders die conflicten steeds vaker, geplaagd door corruptie, interne twisten en personeelstekorten.

De verdediging van Nieuw-Amsterdam was ook een rommel- tje. Niemand had geïnvesteerd in goede wapens, voldoende solda- ten of zelfs een plan van aanpak in geval van een aanval vanaf zee. Er was letterlijk te weinig kruit om de mottige kanonnen af te schieten. Dus gaven de Nederlanders hun bezit op zonder al te veel gedoe.

De Engelsen drukten gelijk hun stempel en herdoopten de stad die ze niet hadden gebouwd tot New York. Andere Nederlandse namen overleefden, sommigen tot op de dag van vandaag. De dorpjes Harlem, genoemd naar Haarlem, en Brooklyn, naar Breu- kelen, bijvoorbeeld. Minder beroemd is het wijkje Mitwoud, naar het dorp Midwoud bij Medemblik en New Utrecht, naar de dom- stad. Ook die stadsdelen hebben die namen gewoon gehouden.

Andere Nederlandse plaatsen verbasterden in de afgelopen drie eeuwen. In Coney Island kun je met wat fantasie nog wel een ei- land vol konijnen zien. Andere zijn onherkenbaar. Een watertje ('kolk' in Oudnederlands) aan de noordkant van Manhattan heeft zijn naam gegeven aan het huidige Collect Pond Park. Het Gramercy Park lijkt zeer Engels; genoemd naar een romantische dichter misschien? Toch is de oorsprong 'Krom Moerasje'.

Het zijn niet de enige taalkundige overblijfselen. Grote delen van de bevolking bleven ook na de Engelse overname gewoon Ne- derlands spreken in het openbare leven. Waarom zouden ze ook veranderen? Alleen omdat er nu een andere vlag wappert? Neder- lands is de taal die vrijwel iedereen in de stad verstaat; bovendien is het altijd handig om ruggespraak te kunnen houden zonder dat de machthebbers je begrijpen. Tot groot chagrijn van de Engelsen; zo blijft hun nieuwe bezit wel heel erg Nederlands.